

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ГРАДАЦІЙНИМИ СПОЛУЧНИКАМИ» У 9 КЛАСІ ГІМНАЗІЇ

У час практичної реалізації конституційних засад української державності, становлення і розвитку системи національної освіти особливо актуальними є питання оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технології навчання української мови в школах нового типу [1], що створить сприятливі умови для розвитку творчості учнів, формування мовної особистості. Такий підхід ставить ряд вимог до учителя-словесника, який повинен забезпечити засвоєння змісту гімназійного курсу мови. Навчання рідної мови в гімназії вимагає врахування тих закономірностей процесу засвоєння мови, які забезпечують ґрунтовні теоретичні знання та інтенсивну мовленнєву практику.

Синтаксична підготовка учнів завжди була однією з найскладніших проблем. Значні труднощі становить опрацювання типів складного речення. Зумовлене це наявністю різних видів і засобів зв'язку, застосуванням різних принципів класифікації. В гімназії особливо актуалізується значення лінгвістичного аспекту, а отже, спостерігається заглиблення в синтаксичну теорію.

Порівнюємо вивчення типів складносурядного речення в загальноосвітній школі й в гімназії. Так у загальноосвітній школі під час вивчення синтаксису складного речення у 9 класі складносурядні речення з градаційними сполучниками в окремий тип не виділяються, а розглядаються серед єднальних чи зіставних конструкцій. Програмою ж для шкіл (класів) з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю 8—11 кл. (автор Тихоша В. І.) передбачене вивчення теми «Складносурядні речення з градаційними сполучниками». Цю ж тему подано і в підручнику «Рідна мова» (автори М. Я. Плющ, В. І. Тихоша, С. О. Караман, О. В. Караман) для 9 класу гімназій, ліцеїв та шкіл з поглибленим вивченням української мови, який вийшов у 2002 році. Зміст і побудова підручника спрямовані на вивчення рідної мови в усьому її багатстві — словниковому, граматичному і стилістичному. Враховуючи досягнення сучасного синтаксису, автори пропонують додаткові поняття, як-от: скла- дане речення розчленованої і нерозчленованої структури, складносурядні речення з градаційними та приєднувальними сполучниками тощо [4]. Автори розробили систему завдань до теми «Складносурядні речення з градаційними сполучниками», яку можна взяти за зразок, працюючи з дев'ятикласниками.

Враховуючи концептуальні підходи авторів підручника до вивчення теми «Складносурядні речення з градаційними сполучниками», ми намагалися доповнити матеріал. Принцип урахування рівня труднощів в оволодінні теоретичним матеріалом вимагає, щоб найважчі питання опрацьовувалися поетапно, ставали об'єктом кількаразового більш детального розгляду. В основу наших підходів покладене поетапне вивчення матеріалу.

На I етапі вчитель пропонує учню виконати завдання № 75, яким передбачено провести спостереження над реченням, з'ясувати, яку роль виконують складені сполучники, чи можна ці речення доповнити ще одним граматичним центром, визначити, на що вказує друга частина речення: на наростання подій, явищ чи послаблення їх. Таке деталізоване завдання дає змогу зосередити увагу учнів на основному, допоможе визначити систему роботи, привчить до цілеспрямованої діяльності. Наведемо приклади із зазначеного вище підручника:

1. Живуть як у раю: не тільки сварки і лайки між ними нема, та й думки противної одна проти другої не мають. (Г. Квітка- Основ'яненко.)

2. Не тільки душа її страждала, а й голос плакав і просився у поле. (М. Стельмах.)

3. Не лише ми з Піратом боялися баби, а й мати остерігалась її прокльонів. (О. Довженко.)

4. Не стільки тої роботи, скільки розмов про неї. (Народна творчість.)

Учні усно працюють над завданням, вчитель стежить за правильним виконанням, проведена робота підсумовується; форма висновків може бути усна або письмова.

Щоб уникнути труднощів у визначенні та аналізі складносурядних речень з градаційними сполучниками, необхідно на II етапі подати учням навчальну інформацію і забезпечити її сприйняття, осмислення, запам'ятовування. Доцільно використовувати метод роботи з підручником. Можна запропонувати одному учневі чи тати вголос теоретичний матеріал, в якому вміщено визначення, приклади, як-от:

У складносурядних реченнях можуть передаватись особливі відношення градації, тобто підсилення, чи. навпаки, послаблення значення другого компонента речення у порівнянні з першим. Такі відношення виражаються складеними сполучниками не лише... а й, не тільки... а й, не стільки... скільки, не те щоб... але, хоча й ... але. Ці речення можуть включати тільки дві предикативні частини і тому називаються реченнями закритої структури. Наприклад: «Не тільки тужно пісня лилася із змученої душі матері, а й пропікали сльози гарячі сліди на її обличчі. (Г. Тютюнник.)

Сформувані в учнів відповідні поняття допоможуть вправи. Отже, на другому етапі необхідно вивчити теоретичний матеріал, далі закріпити знання системою вправ і завдань.

Для закріплення знань з синтаксису й формування граматичних умінь і навичок на III етапі застосовують теоретико-практичні методи, що знаходять своє втілення в системі різноманітних тренувальних вправ. Гімназисти або аналізують синтаксичні форми, або змінюють одну форму іншою, або будують те чи інше речення. Все це підпорядковується виробленню умінь і навичок визначати будову й значення синтаксичних конструкцій, доцільно вживати їх під час усного чи писемного мовлення. Закономірно, що підручником не передбачено виконання тестових завдань, додаткових вправ, тому вчителю необхідно доповнити підручник системою різноманітних завдань проблемного і творчого характеру, запропонувати учням виписати із текстів художньої літератури складносурядні речення з градаційними сполучниками чи написати реферат з виучуваної теми. Для прикладу подаємо кілька вправ різних видів, які доцільно запропонувати виконати вдома.

I. Які з наведених речень складносурядні з градаційними відношеннями? За якими ознаками це встановити? Які відношення встановлюються між предикативними частинами в інших реченнях? Зробіть повний синтаксичний аналіз речень.

I. Червонобоким яблуком округлим скотився день, дорослий і тяжкий, і ніч повільним помахом руки широкі тіні чорним пише вуглем (М. Рильський.). 2. Чи то дим ішов від вогнища, чи то туман піднімався над болотом (з журналу.) 3. Він не тільки не стрекотів, не бився об землю, а й не просив прощення чи помилування. (В. Земляк.) 4. Багато часу вимагають додаткові заняття, проте користь від них відчутна. (Газ.). 5. Хоча й зроблено багато, але попереду ще тяжка праця хліборобів. (Газ.). 6. В кошику червоніла не тільки перша молода картопля, а й йоршилися білосніжні огірочки, (з журналу.)

II. Складіть речення за заданими схемами, тематично поєднавши їх:

1) Не стільки [], скільки [].

2) Не лише [], а й [].

3) Не те щоб [], але [].

4) Не тільки [], а й [].

III. Складіть текст у публіцистичному стилі, використовуючи складносурядні речення з градаційними сполучниками. Дайте назву, поясніть розділові знаки.

IV. Випишіть із художніх творів п'ять складносурядних речень з градаційними сполучниками. Проведіть лінгвістичне дослідження. Визначте, з якою метою вживає ці речення автор. Зробіть повний синтаксичний аналіз одного з виписаних речень.

Означений вище підхід до опрацювання теми забезпечує чіткі етапи в засвоєнні граматичного матеріалу, системність знань, а також сприяє формуванню в учнів практичних умінь і навичок.

Література

1. *Караман С. О.* Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти,— К.: Ленвіт.— 2000.
2. *Караман С. О. та інші.* Українська мова. Усний і письмовий (диктант) екзамен. Поглиблений етап вивчення: Навчальний посібник у двох книгах.— К.: «Магістр-Б»,— 1998.
3. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За редакцією М. І. Пентелюк.: Підручник для студентів-філологів.— К.: Ленвіт,— 2000.
4. *М. Я. Плюц, В. І. Тихоша, С. О. Караман, О. В. Караман.* Рідна мова. Підручник для 9 класу гімназій, ліцеїв та шкіл з поглибленим вивченням української мови.— К.: Освіта.— 2002.
5. *Плиско К. М.* Викладання синтаксису української мови.— К.: Рад. школа.— 1978.
6. *Плиско К. М.* Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення.— Харків: «Основа».— 1992.

Анотація

В статті розглядаються особливості вивчення теми «Сложносочиненные предложения с градационными союзами» в 9 класі гімназії.